

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA MILLIY-MADANIY KONSEPTLARNING KOGNITIV-SEMANTIK TAHLILI

Islomova Dilshoda Ibroxim qizi

O‘zbekiston Davlat Jahon tillari Universiteti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz tillarida milliy-madaniy konseptlarning semantik hamda kognitiv xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda “or”, “sharm”, “hurmat”, “mehmondo‘stlik” kabi o‘zbek madaniyatiga xos konseptlar hamda ularning ingliz tilidagi “honour”, “modesty”, “respect”, “hospitality” ekvivalentlari o‘rganiladi. Maqolada til, madaniyat va tafakkur o‘zaro bog‘liqligi lingvokognitiv yondashuv asosida yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *konsept, lingvomadaniyat, kognitiv semantika, milliy tafakkur, qadriyat, konseptual maydon.*

Kirish

So‘nggi yillarda kognitiv tilshunoslik, lingvomadaniyatshunoslik va qiyosiy semantika fanlari til orqali inson tafakkuri, qadriyatlari va madaniy dunyoqarashini tahlil etishga katta e‘tibor qaratmoqda. Til nafaqat aloqa vositasi, balki milliy ong va madaniyatni aks ettiruvchi tizimdir. Shu nuqtai nazardan, har bir xalqning tili uning tarixiy tajribasi, ijtimoiy qadriyatlari va milliy ruhiyatini ifoda etadi.

O‘zbekiston tilshunoslik maktabida ham bu yo‘nalish asta-sekin rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, o‘zbek va ingliz tillarining qiyosiy o‘rganilishi xalqaro kommunikatsiyada madaniyatlararo tafovutlarni tushunish uchun muhimdir.

Asosiy qism

1. “Konsept” tushunchasining nazariy asoslari

“Konsept” atamasi G. Lakoff, M. Johnson, A. Wierzbicka kabi olimlarning asarlarida keng qo‘llanadi. Unga ko‘ra, konsept — bu inson ongida shakllangan, til orqali ifodalanadigan bilim modeli yoki madaniy koddir. Konsept tilda so‘z, frazeologizm, metafora, matn yoki butun madaniy kontekst orqali namoyon bo‘ladi.

O‘zbek tilshunosligida konsept masalalari D. G‘ozieva, G. Rahimova, M. Jumanioyozova, Sh. Alieva kabi olimlarning ilmiy izlanishlarida o‘rganilgan. Ingliz tilshunosligida esa bu yo‘nalish Lakoff, Johnson, Fillmor, Langaker ishlarida rivojlangan.

2. O‘zbek tilida milliy-madaniy konseptlar

O‘zbek tili madaniyatida “or”, “sharm”, “hurmat”, “mehmondo‘stlik” kabi konseptlar markaziy o‘rin tutadi.

“Or” konsepti shaxsning ichki axloqiy mezonini, jamiyatdagi obro‘-e‘tiborini saqlash g‘oyasini ifodalaydi.

“Sharm” — insonning o‘zini tutishi, hayo va kamtarlik bilan bog‘liq ma’naviy qadriyat.

“Hurmat” esa ijtimoiy tartib, kattalarga ehtirom, insoniy qadriyatlarning asosiy mezonidir.

“Mehmondo‘stlik” o‘zbek xalqining milliy identifikatsiyasining ajralmas qismidir.

Bu konseptlar o‘zbek xalqining axloqiy-madaniy ongida chuqur ildiz otgan bo‘lib, ularni frazeologik birliklar orqali ham kuzatish mumkin: “orini joyiga qo‘yish”, “sharmanda bo‘lmoq”, “hurmat qilmoq”, “mehmonni xafa qilma” va hokazo.

3. Ingliz tilidagi ekvivalent konseptlar

Ingliz tilida “honour”, “modesty”, “respect”, “hospitality” konseptlari mavjud bo‘lib, ularning ma’nosi o‘zbek tilidagi tushunchalarga ma’lum darajada yaqin.

“Honour” — shaxsiy sha’n va obro‘ni anglatadi, ammo ingliz madaniyatida u ko‘proq individual erkinlik bilan bog‘liq.

“Modesty” — kamtarlik va soddalikni bildiradi, lekin u o‘zbekcha “sharm”dagi ijtimoiy bosimdan holi.

“Respect” — shaxsiy erkinlikni tan olishga asoslanadi, o‘zbekcha “hurmat” esa ko‘proq ijtimoiy pog‘onaga bog‘liq.

“Hospitality” ingliz madaniyatida muhim tushuncha bo‘lsa-da, o‘zbeklardagi kabi marosimiy darajada chuqur emas.

4. Qiyosiy tahlil

O‘zbek madaniy tafakkuri jamoaviy qadriyatlarga (collectivist) asoslangan bo‘lsa, ingliz madaniyati individualist yo‘nalishda shakllangan. Shu sababli konseptlarning semantik chegaralari farqlanadi:

O‘zbek madaniyatida “or” va “sharm” ijtimoiy nazorat bilan bog‘liq,

Ingliz madaniyatida esa “honour” va “modesty” shaxsiy tanlov, ichki intilish sifatida talqin qilinadi.

Demak, til orqali inson tafakkurining milliy modeli namoyon bo‘ladi, bu esa lingvokognitiv tahlil uchun muhim manbadir.

Xulosa

O‘zbek va ingliz tillaridagi milliy-madaniy konseptlarning qiyosiy o‘rganilishi nafaqat til tizimlarini chuqurroq tushunishga, balki xalqlar o‘rtasida madaniy yaqinlik va o‘zaro tushunishni rivojlantirishga xizmat qiladi. Kognitiv-semantik yondashuv esa tilni inson tafakkuri va madaniyatining in’ikosi sifatida ko‘rsatadi.

Kelgusida bu yo‘nalishda “baxt”, “erkinlik”, “fidoyilik” kabi konseptlarni turli madaniyatlarda qiyoslab o‘rganish filologik tadqiqotlarning yangi bosqichini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago, 1980.

2. Wierzbicka A. Understanding Cultures through their Key Words. Oxford, 1997.
3. Kubryakova E.S. Ocherki po kognitivnoy lingvistike. Moskva, 2004.
4. Mahmudov N., Rahimova G. Til va tafakkur munosabati. Toshkent, 2019.
5. G'ozieva D. Lingvomadaniyat va konsept tahlili asoslari. Toshkent, 2020.

